

О. В. Найдюк,

Університет державної фіскальної служби України, м. Ірпінь

ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ІРОНІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ Х. КОНЗАЛІКА «ГІРКО-СОЛОДКИЙ СЬОМИЙ РІК»)

Стаття присвячена проблемі розуміння поняття іронії та вираження її через прецедентні феномени. На матеріалі твору німецької літератури виявлено та проаналізовано прецедентні феномени, з допомогою яких автор твору створює іронічний ефект.

Ключові слова: іронія, гіперболізація, гумор, прецедентний феномен, прецедентне ім'я, прецедентна ситуація, іронічний ефект, функція порівняння.

PRECEDENT PHENOMENA AS A MEANS OF EXPRESSING IRONY (BASED ON WORK OF H. KONZALIK «BITTER -SWEET SEVENTH YEAR»)

Various approaches to understanding the concept of irony are considered in this article. On the material of work of H. Konzalik «Bitter-sweet seventh year» were identified and analyzed precedent phenomena with which the author creates an ironic effect. To study the linguistic-stylistic irony manifestations at different levels of language it is appropriate to use division of irony according to the context: the situational and associative. Associative irony depends on the text presupposition of a global nature, extralinguistic and intertextual presupposition. One of the ways to create irony is the use of precedent phenomena. In this study irony is created by the effect of exaggeration, that appears as a comparison of historical events and persons with ordinary events and people. On the examples we have demonstrated the creation of ironic effect through precedent phenomena: precedent names Caesar and Cleopatra and the precedent situation. In the analyzed fragments of novel of H. Konzalik «Bitter-sweet seventh year» as precedent names used world-famous names Caesar and Cleopatra, which caused no problems with decoding, just created reference to the precedent situation – transportation of Cleopatra made us search for information in historical references. Our investigation showed that irony is a complex multi-level phenomenon, a special form of emotional, comical, critical attitude to reality.

Key words: irony, exaggeration, humor precedent phenomena, precedent name, precedent situation, the function of comparison.

ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ФЕНОМЕНЫ КАК СРЕДСТВО ВЫРАЖЕНИЯ ИРОНИИ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ Х. КОНЗАЛИКА «ГОРЬКО-СЛАДКИЙ СЕДЬМОЙ ГОД»)

Статья посвящена проблеме понимания понятия иронии и выражение ее посредством прецедентных феноменов. На материале произведения немецкой литературы выявлены и проанализированы прецедентные феномены, с помощью которых автор произведения создает иронический эффект.

Ключевые слова: ирония, гиперболизация, юмор, прецедентный феномен, прецедентное имя, прецедентная ситуация, иронический эффект, функция сравнения.

Сучасна лінгвістична парадигма приділяє особливу увагу дослідженню різних форм спілкування та явищ, які присутні в процесі комунікації. Уявити спілкування без комічного, а іронія належить саме до цього, просто неможливо. Іронія – це складний феномен, який є одночасно категорією і мови, і мислення, що зумовило існування різного розуміння іронії в лінгвістиці та філософії. Іронію досліджували С. И Походня [10], Н. С Болотнова [1, с. 468], О. П. Єрмакова [3], А. Ф. Лосев [8] та інші вчені, проте проблема впливу екстралінгвістичних та психологічних факторів на процес взаємодії між людьми і надалі залишається не вирішеною. «Посилюється інтерес до іронії, як одного з важливих атрибутів мовленнєвої поведінки, яка залежить від дотримання чи порушення певних етичних норм, індивідуальних особливостей учасників спілкування і від специфіки ситуації взаємодії» [2, с.201], що й свідчить про актуальність даної проблематики.

Метою нашої статті є дослідження проявів іронії з допомогою прецедентних феноменів. Для досягнення поставленої мети слід розв'язати наступні завдання: визначити розуміння поняття «іронії»; виявити іронію в творі Х. Конзаліка «Гірко-солодкий сьомий рік»; проаналізувати іронічний ефект, створений з допомогою прецедентних феноменів.

Розуміння «іронії» змінювалось з розвитком та зміною людського суспільства. Філософський підхід древніх греків проявився на їх розумінні іронії як філософсько-логічного прийому, у середньовіччі іронію розглядали як риторичний прийом. ХХ століття надало іронії нового змісту, додало їй ефекту відчуженості, тобто сприйняття іронії відбувається немов зі сторони, людина отримала можливість поглянути на світ з різних сторін, заново оцінити його і, в багатьох випадках, зробити нетрадиційні висновки. Традиційні лінгвістичні тлумачення іронії сходяться до визначення іронії як антифразису, тобто стилістичної фігури, де слово або словосполучення вживається в протилежному значенні. Проте іронію не можна зводити лише до відношення протилежностей. Г. П. Казанська зауважує: «Іронія як стилістичний прийом, що базується на одночасній реалізації двох лексичних значень слова, тобто словникового і контекстуального, які є протилежними один до одного, розглядається лише як один із способів творення іронічного ефекту, під яким розуміються усі випадки виникнення різкої невідповідності між буквальним значенням фрази, речення, всього висловлювання з їх значенням, що витікає з контексту» [5, с. 38].

Іронія як одна з форм комізму є складним системним об'єктом, що зумовлюється як внутрішньою структурою, так і різноманітністю сфер її функціонування. Філософсько-естетична сутність іронії полягає в тому, що вона зображує негативні явища в позитивному плані, протиставляючи таким чином ідеальне тому, що є насправді. Цим іронія схожа до інших форм комічного – гумору та сатири. Однак вектор такого протиставлення в іронії специфічний: вона удавано зображає ідеальне як реальне, а сатира та гумор, навпаки, удавано зображають реальне як ідеальне. Сарказм є емоційним різновидом іронії, який виражає різко негативне ставлення автора до зображуваного в тексті [6, с. 7]. О. П. Єрмакова стверджує, іронія має багато спільного з гумором, проте функція іронії не обмежується створенням комічного ефекту. Іронія може виражати роздратування, обурення, гіркоту, неприязнь та інші почуття, які досить далекі від бажання жартувати [3, с. 22]. І. Н. Іванова вважає, що іронія проявляє ті ознаки, які властиві тільки їй, які забезпечують їй більш високий статус у порівнянні з гумором та сатирою – пафос дистанції, погляду зверху. [4, с 144].

«Мета іронії – не смішити, не розважати, а навпаки, підкреслити усю серйозність, а іноді навіть, трагічність становища і ситуації. Іронія в творі може відноситись до окремих персонажів; письменники часто використовують її для створення характеру. Через іронію можна передати авторське судження про дійсність в цілому. В такому випадку принцип іронії стає стержневим, на ньому будується повністю твір» [9]. Іронія проникає на усі рівні художнього тексту, найвищий рівень прояву іронії – метатекстовий та інтертекстуальний [4, с. 15].

Різноманітність проявів іронії, функцій та сфер використання створила проблему вироблення єдиного критерію при її класифікації, що й пояснює велику кількість типологій іронії. Для дослідження мовностилістичних проявів іронії на різних мовних рівнях найдоцільнішим є застосування поділу іронії залежно від контексту, котрий необхідний для її адекватного декодування, на ситуативну та асоціативну [6, с. 8]. Асоціативна іронія реалізується не лише в лінійних контекстах, а вимагає для свого втілення вертикального контексту. Її адекватне декодування залежить від текстової пресупозиції глобального характеру, екстралінгвістичної та інтертекстуальної пресупозицій. При сприйманні асоціативної іронії робить її ефективним засобом інтелектуалізації мовлення [6, с. 13]. Одним із способів створення іронічного є використання прецедентних феноменів. Під прецедентними феноменами (ПФ) ми розуміємо, компонент знань, позначення та зміст якого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальний і використаний у когнітивному й комунікативному плані. Розуміння текстів, що містять ПФ ґрунтується на фонових й енциклопедичних знаннях адресатів. <...> Знаки ПФ характеризуються значним інформаційним обсягом, подібні до символів. Типами ПФ є ім'я (індивідуальне ім'я відомої людини, персонажа твору, артефакту); ситуація (значима подія, яка реально відбувалася в житті етносу й цивілізації); текст (відомий твір, актуалізований в інших текстах, повернення до якого кероване механізмами інтертекстуальності). <...> ПФ можуть мати універсальний і національно-специфічний характер (прикладом першого є світові війни, політичні події, катаклізми; відомі цілому світові люди й герої творів, кінофільмів; твори скарбниці світової літератури тощо) [11, с. 492–493]. До ПФ ми відносимо також прецедентні висловлювання – репродукований продукт мовленнєвої і мисленнєвої діяльності; закінчена і самодостатня одиниця, яка може бути, а може і не бути предикативною; складний знак, сума значень компонентів якого не рівна його змісту. Семантика прецедентних висловлювань пов'язана не лише з контекстом, ситуацією, але й фоновими знаннями мовців [7, с. 65].

Для демонстрації створення іронічного ефекту через прецедентні феномени ми обрали твір Хайнца Конзаліка «Гірко-солодкий сьомий рік» (Heinz Konsalik «Bittersüßes 7. Jahr»). Коротко щодо змісту твору: подружжя Петер та Сабіна Захер разом сім років, Петер – успішний архітектор, заможний пан, Сабіна має усе, про що, зазвичай, мріють жінки – прикраси, хутра, авто, відпочинок. Проте з'явилося відчуття, що вони живуть поруч один з одним, а не разом, у кожного свої інтереси і турботи, ззовні ніби усе гаразд, але насправді *wie ein Damoklesschwert über Sabine und Peter hing* [1, s. 18]. Щоб розібратись з ситуацією, Сабіна, прочитавши пораду психолога в одній з газет, пропонує поїхати на відпочинок окремо на шість тижнів, не кажучи один одному, куди хто їде, не дзвонити і не писати. Після таких шеститижневих канікул, вони повертаються додому і вирішують, як жити: разом чи окремо. Петер спочатку відмовляється, а потім погоджується. Проте він не хоче, залишати свою дружину без нагляду і звертається за допомогою до свого друга адвоката Порцца.

1. *Dr. Portz sah das Problem ernster, als es nach außen hin den Anschein hatte. Er kratzte sich den Kopf. Männer, die sich beim Nachdenken den Kopf kratzen, brüten große Probleme aus. Als sich Caesar nachdenklich den Kopf gekratzt hatte, so sagt man, entschloss er sich, bei Cleopatra zu bleiben. Vielleicht wäre ein ganzer Teil Weltgeschichte anders verlaufen, wenn sich Caesar nicht gekratzt hätte* [1, s. 25].

У цьому фрагменті ми знаходимо іронічне порівняння, а саме через прецедентні імена *Caesar* і *Cleopatra* відбувається асоціація з прецедентною ситуацією, яка порівнюється з ситуацією цього твору.

Імператор Гай Юлій Цезар – давньоримський державний і політичний діяч, полководець, письменник. Клеопатра VII Філопатор – цариця Єгипту, яка отримала престол разом зі своїм братом Птолемеем після смерті батька. Вихователь Птолемея разом з вищими сановниками підняли в Александрії, столиці Єгипту, повстання проти Клеопатри. Вона втекла до сусідньої Сирії. Згодом, зібравши армію, вирушила до єгипетського кордону. У Римській імперії також йшла боротьба за владу між Юлієм Цезарем і Помпеем. Програвши битву, останній втік до Александрії. Але сановники Єгипту, намагаючись вислужитись перед Цезарем, розправились з Помпеем. А через три дні вони піднесли голову Помпея Цезарю, який прибув до Александрії. Римський імператор був вражений таким подарунком і наказав зупинити військові дії і розпустити війська, а потім з'явившись до нього для пояснень і примирення. Птолемей гірко жалівся на сестру, але не переконав Цезаря віддати йому перевагу. Імператор хотів вислухати ще й Клеопатру. Цариця прекрасно розуміла, що з'явившись в Александрії, її відразу ж вб'ють. Тому вона прибула в місто вночі на рибачькому човні з відданим слугою. Той замотав свою пані в шматок яскравої тканини, закинув тюк на плечі і благополучно добрався до покоїв Цезаря, де і підніс дорожочинну ношу до ніг імператора. Цезар був вражений Клеопатрою і зробив свій вибір на її користь. Наступного дня Птолемей зрозумів, що сестра його перехитрила і захопила трон. Почалась Александрійська війна, яка тривала вісім місяців, і отримала назву «Війна Клеопатри» після її закінчення столиця Єгипту присягнула Цезарю. Клеопатра самостійно управляла державою, спираючись на римську армію [12].

Через прецедентні імена *Caesar* і *Cleopatra* проводиться паралель між Цезарем і Клеопатрою та Петером і Сабіною, натякаючи на те, що і Петер зробить свій вибір на користь Сабіни, як це зробив Цезар. Разом з тим іронізується ситуація з важливістю прийняття рішень для чоловіків: *Männer, die sich beim Nachdenken den Kopf kratzen, brüten große Probleme aus*. Роздумуючи над сімейною проблемою свого друга, Порцца проводить порівняння з Цезарем, який, як кажуть, теж чухав голову, приймаючи рішення: перший роздумує над долею двох людей, а другий вирішував долі держав. І, використовуючи умовний спосіб, автор, іронізуючи припускає, що й хід історії міг би змінитись, якби Цезар, не чухав голову і прийняв інше рішення (*Vielleicht wäre ein ganzer Teil Weltgeschichte anders verlaufen, wenn sich Caesar nicht gekratzt hätte*). Іронія створюється завдяки ефекту гіперболізації, який виникає через порівняння історичних подій та осіб з пересічними подіями та людьми, чухання голови та прийнятті історичних рішень.

Наступний фрагмент тексту також пов'язаний із прецедентною ситуацією *Caesar* і *Cleopatra*. Продемонструємо це на прикладі.

2. *Sabine lag auf ihrem Bett und schlief. < ... > ...dann zog er Sabine Sacher vom Bett, legte sie auf eine große Reisedecke und rollte sie in die Decke ein. Er hatte sie bei Sabines Gepäck gefunden. Wie einen Seesack verschmürte er das Bündel und hängte an oberen Bindfadenknoten ein großes Schild: < Bitte nicht werfen! Wertvolles Porzellan! > ... Im Hafen trug er mit einem Gepäckträger selbst die wertvolle : < Vase > aufs Schiff und stellte sie sich zwischen einigen Koffern in eine Ecke.*

So schaffte man einst Cleopatra zu Caesar, eingehüllt in einen Teppich, dachte Ferro zur Beruhigung. Was Caesar konnte, kann auch Bornemeyer, wenn Männer lieben, ändern sich Zeiten nie! [1, s. 123–124].

Наведений фрагмент твору апелює до прецедентної ситуації: транспортування Клеопатри до Цезаря. Вірний слуга Клеопатри dopravив її до імператора, замотав у шматок тканини, а у творі Х. Конзаліка «Гірко-солодкий сьомий рік», Борнемейер, завданням якого було стежити за Сабіною, ніби вірний слуга, проте закоханий, у неї, привозить її у Ніцу таким самим чином: *legte sie auf eine große Reisedecke und rollte sie in die Decke ein – So schaffte man einst Cleopatra zu*

Caesar, eingehüllt in einen Teppich. В той час у Ніці перебуває Петер, вони зустрічаються на бал-маскарад, вдають, що не впізнають одне одного, але водночасно вирішують бути разом. Прийняття такого рішення означає продовження історії їхньої сім'ї. Рішення, яке прийняв Цезар, після зустрічі з Клеопатрою, вплинуло на розвиток історії, щонайменше, двох імперій і двох доль: його та Клеопатри. В свою чергу Борнмейєр порівнює себе з Цезарем – *Was Caesar konnte, kann auch Bornemeyer*. Іронія, як і в прикладі 1 базується на гіперболізації через порівняння: хто такий Цезар і хто такий Борнмейєр. Слід також звернути увагу і на те, що змінюються століття і віки, а роль жінки при вирішенні питань, незалежно від їх складності та важливості, залишається ключовою.

Іронія, яка присутня в останніх реченнях твору Х. Конзаліка «Гірко-солодкий сьомий рік», виражена через фразеологізм, який теж належить до прецедентних феноменів. Продемонструємо це на прикладі.

3. «*Wir sind ja verreist, Peter, Und wo sind wir?*»

«*Im siebenten Himmel unseres siebenten Jahres*,» Peter Sacher nickte [1, s. 190].

Після повернення з шеститижневої відпустки, Петер і Сабіна «перезавантажили» свої відносини, подивились по іншому на своє подружнє життя і один на одного. Кохання витримало випробування і вони вирішили усамітнитись на своїй віллі на березі Рейну, а на дверях з'явилась табличка: «*Bis auf weiteres verreist*». Прецедентне висловлювання – фразеологізм *im siebenten Himmel* у контексті діалогу між Петером і Сабіною трансформується: *im siebenten Himmel sein* (бути на сьомому небі, бути на вершині блаженства, відчувати надзвичайне задоволення і безмежне щастя) – *im siebenten Himmel verreist sein* (бути у від'їзді на сьоме небі, бути у від'їзді на вершині блаженства). Петер іронізує з ситуації шеститижневих подорожей, підкреслюючи, що, нарешті, вони «від'їхали» (*verreist sind*) туди, де були, але не помічали цього: «*Im siebenten Himmel unseres siebenten Jahres*».

Отже, як свідчить наше дослідження, іронія – складне багаторівневе явище, особлива форма емоційного, комічного, критичного відношення до дійсності. На прикладах ми продемонстрували створення іронічного ефекту з допомогою прецедентних феноменів: прецедентних імен Caesar і Cleopatra та відповідної прецедентної ситуації, а також прецедентного висловлювання – трансформованого фразеологізму *im siebenten Himmel verreist sein*. Для повного декодування прецедентних феноменів, а відповідно й іронії, яку вони передають, реципієнту необхідні певні фонові знання. У проаналізованих нами фрагментах твору Х. Конзаліка «Гірко-солодкий сьомий рік» у ролі прецедентних імен виступили весвітньовідомі імена Цезар та Клеопатра, відомий фразеологізм: бути на сьомому небі, що не викликало проблем із декодуванням, проте відсилення до прецедентної ситуації – транспортування Клеопатри, спонукало нас до пошуку інформації у історичних довідниках.

Перспективу подальших розвідок ми вбачаємо у дослідженні ситуативної іронії у творах німецької художньої літератури.

Література:

1. Болотнова Н. С. Коммуникативная стилистика текста. Словарь-тезаурус / Н. С. Болотнова. – Томск : Изд-во Томского гос. пед. университета, 2008. – 384 с.
2. Воробьева К. А. Специфика иронии среди других языковых средств комизма / К. А. Воробьева // Логический анализ языка. Языковые механизмы комизма. – М. : Изд-во «Индрик», 2007. – С. 201–206.
3. Ермакова О. П. Ирония и её роль в жизни языка / О. П. Ермакова. – Калуга : Изд-во КГПУ, 2005. – 202 с.
4. Иванова И. Н. Ирония в поэзии русского модернизма (1890-1910годы) / И. Н. Иванова. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2006. – 422 с.
5. Казанская Г. П. Некоторые стилистические приемы создания эффекта иронии в портретных характеристиках романа С. Ричардсона «Кларисса Гарлоу» / Г. П. Казанская // Вопросы стилистики английского языка. – 1980. – Вып. 155. – С. 47-52.
6. Калита О. М. Мовні засоби вираження іронії в сучасній українській малій прозі. Автореф. дис. канд. філол. наук / О. М. Калита. – К, 2006. – 23 с.
7. Красных В. В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации / В. В. Красных, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, Д. В. Багаева // Вестник МГУ. Сер. 9: Филология. – 1997. – № 3. – С. 62–75.
8. Лосев А. Ф. Ирония антическая и романтическая / А. Ф. Лосев // Эстетика и искусство. – М. : Искусство, 1966. – С. 54–84.
9. Петрова О. Г. Ирония и разные типы комического в художественном тексте. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.konferencia.com.ua/pages/view/349.
10. Походня С. И. Языковые средства и виды реализации иронии / С. И. Походня. – Киев : Наукова думка, 1989. – 128 с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2006. – 716 с.
12. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lovestuff.ru/lovestory/ancient/114.html>.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. Kosalik H. Bittersüßes 7. Jahres – München, Heyne, 1979. – 190 s.

УДК 811.111'42

А. В. Пахаренко,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ДИТЯЧОЇ АВТОРИТАРНОСТІ ТА ПРИМХИ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ

У статті розглядаються лінгвістичні особливості прояву дитячого волевиявлення – авторитарності та примхи; аналізуються їх спільні та відмінні риси на комунікативному рівні в англомовному дитячому дискурсі у ситуації спілкування «дитина – дитина».

Ключові слова: англомовний дитячий дискурс, авторитарність, волевиявлення, дитяче спілкування, примха.

PAKHARENKO A.V. LINGUISTIC PECULIARITIES OF CHILD AUTHORITARIANNESS AND CAPRICE: COMMON AND DISTINCTIVE FEATURES

The article investigates peculiarities of child will expression in the forms of authoritarianism (which is understood as a wish of a person to secure his predominance and influence other interlocutors solely by putting pressure on them, bending them to his will, making them act in accordance with the addressant's wish) and caprice (viewed as an unexpected, groundless wish; a display of psychological disbalance; a whim; a folly). The focus of the article lies in highlighting common and distinctive features on the communicative level in the English child discourse in the 'child – child' communicative situation. Tracing the kinds of nonverbal components which are typical for the situations of authoritarianism and caprice and the way in which they influence the course of communication in the English child discourse are equally of special interest to us.

Key words: English child discourse, authoritarianism, will expression, child communication, caprice.